

Melegh Gyula. A lélektan és gondolkozástan vázlata. (Budapest, 1891.)

Philosophiai tankönyv írása bizonyára a nehezebb feladatok közé tartozik. A szerzőnek különös tapintattal kell keresnie azokat az érintkezési pontokat, melyekhez a tanulónak gondolat-s érzelmvilágában a philosophiai elvont fogalmait fűzheti; ezeknek a fogalmaknak fokozatos kifejtésében egész didaktikai művészetére lesz szükség; ehhez hozzá járul, hogy a philosophia nem oly kész, egységes megállapodott tudomány, mely a didaktikai művészet kifejtését megkönnyíti. E szempontból szükséges lesz, hogy a szerző egy kész, befejezett philosophiai rendszerre támaszkodjék, mely előadásának belső szilárd rendét biztosítja. Mindezekből világos, hogy egy philosophiai középiskolai tankönyvnek nagy szabadságot engedhetünk az anyag megválasztásában, hacsak ezt az anyagot közérthetően, belsőleg rendezve, a tanuló egyéb tanulmányaival összhangban tudja előadni.

Melegh Gyula könyve, fájdalom, semmiféle szempontból nem felel meg a kívánalmaknak. Alig tudok róla egyéb jót mondani, mint hogy elég jó, folyékony nyelven van írva. De még ez sem jelenti, hogy stilusa tankönyvszerű. Ellenkezőleg, nem elég szabatos, nem elég világos; nagyon abstract, nem közvetíti a gondolatot iskolai módon; bőbeszédű a hol nem szükséges, szavakban fukar, a hol beszélni kellene. Ennél még nagyobb baj, hogy valóságos bábeli zürzavart találunk, ha a könyv belső rendjét kutatjuk. A legnagyobb baj azonban az, hogy a didaktikai művészetnek teljes hijjával van; nem tud magyarázni; nem nyugszik a tárgy teljes ismeretén; még kevésbé tudja értékesíteni a rokon tudományokat, a melyeket a szerző nem ismer; tehát hemzseg a tárgyi hibáktól, melyek közt valóságos csodabogarakat találunk. A szerző nem rendelkezik a philosophiai műveltség ama mértékével, hogy efféle tankönyvet írhasson. Alig van lapja a könyvnek, a hol a legliberálisabb bíráló, ki a csekélységekre ügyet sem vet, nem találna számos példát az előbb említett fogyatkozásoknak valamelyikére. Nem is érdemes a mű rendszerével, gondolatmenetével foglalkozni; még ha ez tökéletes volna is — távolról sem az — a részletes gyarlóságok teljesen lehetetlenné tennék, hogy e könyvet a tanítás szolgálatában értékesítsék. Csak néhány bizonyító példát hozok fel.

Már az első mondata a könyvnek nem igaz: „Azt a munkálkodást, melylyel arra törekszünk, hogy ismereteink tiszták és világosak legyenek, *bölcselkedésnek* nevezzük.“ (5. l.) Ez nem áll, mert az ismeretek tisztaságára s világosságára minden tudomány törekszik; ez nem a philosophia sajátos feladata. A szerző tényleg sehol, semmivel sem mutatja meg a tanulónak, hogy a többi tudományok mellett mi szükség van a philosophiára. Az egész általános bevezetés különben oly alantas színvonalon áll, hogy az egyes hibák kikeresése haszontalan munka volna.

A lélektani rész bevezetése még ennél is gyöngébb. Beosztja a lélektant elméleti s tapasztalati lélektanra. Erről az utóbbiról egész helyesen azt mondja, hogy a természettudományokhoz áll közelebb, de ezt a tételt azután így szorítja meg:

„Mint hogy pedig a tapasztalati lélektan a természettudományok tanulmányozó eljárását, a bonczolást és kísérletezést nem használhatja, mert a lélekben ugyanazon hatásnak más-más az eredménye, pl. a szigorúság, némelyekben engedelmességet, másokban daczot szül: nem tartható természettudománynak.“

Ennél furcsább megokolást rég olvastam. A lélektan azért nem bonczolhat s kísérletezhet, mert a lélekben ugyanazon hatásnak más-más az eredménye. Hát a külső természetben nincs-e azon egy erőnek más-más tárgyakra más hatása? Azután miféle kifejezés ez: a hatásnak van eredménye? Végre a természeti tudományok „tanulmányozó eljárása“ nemcsak bonczolásban s kísérletezésben áll. A tapasztalati lélektan bizony nem egyéb, mint sajátos módszerű természettudomány. De ha csak a hibásabb magyarázatokat illetén módon akarnók elemezni, egy háromszor akkora könyvet kellene írunk, mint a Meleghé.

A physiologiában, melynek ismerete nélkül modern psychológiát lehetetlen írni, a szerző úgy látszik egészen járatlan. A mit a szerves testről mond (14. 15. l.) egészen primitív. Hogy lelki tulajdonságok nem szállanak át apáról fiúra, azzal bizonyítja, hogy pl. költőnek atyja nem költő (14. l.) Szó nélkül idézem az ilyeneket. Ez az életerő az anyagereje (egy szóban!), melynek sajátos munkásságánál fogva némelyek a fának is lelket szoktak tulajdonítani. 15. l. „Ha a test gyorsan fejlődik, gyorsabban fejlődhetik a lélek“ 15. l. „A lélek meggyőződése, hite betegséget s viszont gyógyulást okoz.“ (Igy minden további

magyarázat nélkül). Ez mind egy lapon van. Az idegekről a szerzőnek igen különös fogalmai vannak. Először mindig csak idegekről szól, ezen úgy látszik agyvelőt is ért. Azután ilyeneket mond: „a lélek minden munkássága az idegek mozgásával jár“, mit ért a szerző mozgáson, nem mondja meg: „Az idegek munkássága — úgymond — nem lehet se gépies, se vegyészeti; nem lehet elfogadni azt a fölvételt sem, mintha valamely idegszesz futna végig rajtuk, *mint a villám a telegráf drótján*. Az idegeknek sajátzerű képességek, erejük van e munkásság megtételére. Az idegeknek e sajátzerű munkásságát *erőbelinek* mondjuk.“ (31). Mi az erőbeli? Ez az egész passus a physiologiai ismeretek legprimitívebb fokára vall. Egy helyen azt mondja: Az újabb kutatások felfedezték azt, hogy a szenvedélyes emberben az agyvelő hibás; *vagy lágyabb, vagy keményebb, mint kellene*. (68. l.) Hol vannak ezek az újabb kutatások? A ki ilyet mond, nincsen kvalifikálva tankönyv írására.

Az idegszálakról más helyen olvassuk: „Az ismerés a maga munkásságához leginkább az agy idegeit használja fel. Az észrevétel, gondolkozás, a képzelés, az emlékezés mind az idegszálak segítségével történik. Sőt úgy látszik, mintha egyedül az idegszálak sajátos mozgásainak eredményei volnának. Ugy látszik, hogy *az emlékezés idegszálai fel vannak fedezve az agynak hátsó baloldali szögletében*. (48. l.) Már az is elég absurdum s valótlanság. De a mi hozzá jön, mégis meghalad minden eddigit. Azt mondja: „Ha az idegek mozgásaitól függ minden ismerés, tudás, akkor nem volna szükség a tanulásra, mert *akkor az ismereteket az idegszálak mozgásának birtokában kell tartania*. És kérhetjük, miképen lehet megtanítani az idegszálakat, hogy így mozogjanak? és ha egyszer tanítani kell az idegeket, következik, hogy az ismeret az idegszálakon kívül van és nem azoknak a mozgásában.“ Ez teljesen érthetetlen.

A szerző psychológiája nem sokkal erősebb mint physiológiája.

Egy ismeretes s érdekes esetről, hogy a vakok, kik később visszanyerik látásukat, mikép tanulnak meg látni, így beszél: „Azok a vakok, kik már felnőtt korukban nyerték vissza szemök látóképességét, eleintén nem tudják a tárgyakat megkülönböztetni, *csak később a gondolkozás útján*.“ 27. l. Milyen érdekesen lehet e példán az érzékek működését magyarázni. Erről a szerző úgy látszik, mit sem tud.

A szerző pszichológiai terminológiájára csak egy példát hozunk fel: „Az így származott gondolati képeket, képzeteket nevezik szorosabb értelemben *elvont* (abstract) *fogalmaknak*, helyesebben *eszméknek*, *elveknek*. 33. l. Ez neki mind mindegy!

Még néhány mondását idezzük: A forró éghajlat alatt az izgatott idegek tüzesebbé (sic) teszik a képzelést, míg a hideg éghajlat szelidebbé! 36. l. „Az emlékezés az a cselekvő-sége az elmének, mely által a már egyszer megszerzett képzeteket megtartja, *vagy* ha azok egy ideig feledésbe mentek, visszaidézi.“ 43. Vagy? Nem vagy, hanem és? Ha egy ideig feledésbe mentek? Ha nem mentek feledésbe, akkor nem kellene vissza idézni. A legszebb azonban az, hogy hiányzik az emlékezés leg-lényegesebb jegye, t. i. hogy a visszaidézett képzetekre, mint már megvoltakra, kell ráismernünk. Ilyen tárgyi hibáktól különben hemzseg a könyv.

Az érzelmekről szóló rész valamivel jobb. De itt is milyenek vannak! A szerző pl. a divatot az önzéshez sorolja. „Ide sorolhatjuk a divatot is, mely által *külsőleg* igyekeznek megkülönböztetni magokat másoktól az emberek.“ 54. l.

A mit az alvásszerű állapotokról mond, a babonákban való hitet terjesztheti. „Különösebb állapot a jóslás, látomás, melynek egyszerűbb alakja az *alvalátás*. Ez utóbbi oly dolog látása, melyet ébren nem láthatni; p. o. *a test belsejében meglátja a betegségét*. A jóslás pedig a jövő események megmondása.“ 81. l. Egy tiltó szava sincs a szerzőnek ezek ellen! Jellemzésül ide iktatom e szakasz befejezőszavait:

„Különös jóslásnak kell tekintenünk a bibliai próphétákat, látomásokat. Ezek rendszeres, tudományos jövendölések, melyek a természet és a lélek tüneményein alapulnak. Mint a költő jósol: minden ország támasza s talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görnyed.“ 82. l.

Ép oly gyarló a logikai rész. Megfoghatatlan előttünk, miféle forrásokból merített a szerző. Beosztása, tárgyalása, előadása majdnem mindenütt ellenkezik mind a régi formális, mind a modern logikával. Hogy csak néhány dolgot említsek: analysis és synthesis, inductio, deductio neki teljesen azonos értelmű kifejezések! Képzeltetlen zürzavar uralkodik e részben. A mit a fogalomról mond badarság. (106. l.) Az ítélet definitiója egészen hamis. (110. l.) Még az oly egyszerű eljárást, minő az

ítéletek megfordítása, sem tudja kellően magyarázni. (118. l.) Alig találunk magyarázó példát, melyek nélkül középiskolai logika, de másféle is hasznavethetetlen. Ha már példát mond, az vagy hibás, vagy igen alantas fokon áll. A kör analistikus meghatározása szerinte: „ha valamely mozgó pont, valamely mozdulatlan pont körül folyton egyenlő távolságban mozog s halad mindig, míg kiinduló pontjához vissza nem tér, keletkezik a kör.“ Dehogy keletkezik! Elfelejtette hozzá tenni: azon egy síkban kell mozogni a pontnak. A syllogismusnál szellemes példája ez: A madár nem kő, a sas madár, a sas nem kő. Ezt a fiú tán syllogismus nélkül is tudta. Ilyenek után nem igen fogja respektálni a logikát!

A mit a felosztásról mond, egészen hamis. Még a felosztás alapjának fogalmát sem tudja magyarázni. Még nevezetesebb azonban az, hogy a syllogistikát maga a szerző nem érti. Azt mondja, hogy csak 10 modusból lehet következtetni, pedig minden elemi logikából megtanulhatja, hogy $4 + 4 + 6 + 5$ modus érvényes. (132. l.) Az okvetés szabályai közt ilyenek vannak: 3 szabály: az egyik előtétnek egyetemesnek kell lennie. 7. szabály: a két előtét egyszerre nem lehet részleges ítélet. (132. l.) Mi különbség van e két szabály közt. Az ellentétes bizonyításnál azt mondja, hogy ha különböző hypothesisek közt egyiket se tudjuk egyenes uton czáfolhatatlanná tenni, akkor *mindenik elméletnek a képtelenségét bizonyítjuk* s azt fogadjuk el helyesebb elmélet gyanánt, a melyiket kevésbé tudtuk képtelenné tenni. (139. l.) Ez ugyancsak képtelen beszéd.

Véleményem szerint a könyv nemcsak iskolai használatra teljesen alkalmatlan, hanem javítgatásokat se tűr meg, melyek esetleg elfogadhatóvá tehetnék. Mert elejétől végig rossz.

—X.—

Helyreigazítás.

Az Athenaeum *első* számában a 103. lapon «*physikai* folyamatok» helyett «*psychikai* folyamatok» olvasandó.

A MODERN MŰVÉSZET BÖLCSELETE.

— Első Közlemény. —

I.

(A modern művészet és a régi iskolák. — Adalékok mindkettő megértéséhez. — Taine elve s annak kibővítése a külső és belső műtörténeti momentumokkal.)

Sohasem volt a művészetnek annyi doktrínája, mint századunk második felében, a jelenkorban. Ezerféle irányba ágazik szét a sok művészeti hitvallás; az összkép, melyet a modern képzőművészetek termékei mutatnak, szaggatott, zavaros, lényeges ellentmondásokkal telített. A modern kor egyik sajátos, ideges jellemvonása, az újdonság utáni hajszja, egész sorozatát hozta létre a művészeti doktrínának, melyek egyrészt meglepő újdonságukkal kívánnak hatni, másrészt az elvetett régibb esztétikai elvek modern surrogatúmainak keresésével foglalkoznak.

E jellemvonás élesebben domborodik ki, mint valaha, mert hozzászoktunk ama nagy harmonikus, önmagukban kerekded és teljes műirányok szemléletéhez, mik a múlt művészetét teszik ki. Bármely korszaka a művészetnek a múltban nagyon feltűnő s könnyen meghatározható egységet mutat. A múlt nevezetes művészi epochái mind egy kor, egy művelődési szak, egy nép szellemének kikerekített képét adják; minden egyes mű, mely e korokból ránk maradt, szinte utalni látszik azon közös forrásra, melyből valameny-